

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Біржова діяльність»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою — **«БРОКЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У БІРЖОВІЙ ТОРГІВЛІ»**

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 2

Розробник:

Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Петровська С.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат наук з державного управління, доцент Дементов В.О.
2. Доцент кафедри маркетингу ННІ бізнесу, економіки та менеджменту
Сумського державного університету, доктор економічних наук, професор
Пімоненко Т.В.

План лекції

1. Брокерська фірма, її роль і місце в біржовій діяльності.
2. Види брокерських угод.
3. Винагорода за брокерську діяльність та ефективність її здійснення.

Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті

Нормативна література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 року № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
4. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
5. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 року № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
6. Про товарні біржі : Закон України від 10.12.1991 року № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 року № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Основна

1. Дикань В.Л. Біржова діяльність: підручник / В.Л. Дикань, І.Л. Назаренко, Ю.А. Пругіна. Харків : УкрДУЗТ, 2017. 283 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/handle/123456789/2404>.
2. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: підручник / за заг. ред. О.В. Димченко; [О.В. Димченко, О.Д. Панова, В.В. Коненко та ін.]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2022. 432 с.
3. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: підручник / за ред. д.е.н, проф. І.М. Сотник, д.е.н., проф. Л.М. Таранюка. Суми : Університетська книга, 2018. 572 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream->

download/123456789/80114/1/Sotnik_torgivlja.pdf.

4. Основи біржової діяльності: навчальний посібник / М.О. Солодкий, Н.П. Резнік, В.О. Яворська: [за ред. М.О. Солодкого]. К.: ЦП Компрінт, 2017. 450 с

Додаткова

1. Біржовий товарний ринок : навчальний посібник / М.О. Солодкий, В.О. Яворська. 2-е видання. К. : ЦП «Компрінт», 2017. 482 с. URL: <https://dglib.nubip.edu.ua/handle/123456789/4348>.

2. Пепа Т.В., Пішеніна Т.І., Лавринович В.В. Біржова діяльність : навч. посібник. К.: Ліра-К, 2016. 540 с.

3. Солодкий М.О., Яворська В.О. Міжнародні біржові ринки : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. М.О. Солодкого. Київ: Компрінт, 2019. 520 с.

4. Машлій Г., Сороківська О., Зяйлик М. Стан та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2 (27). С. 72-84. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22mhbnse.pdf>.

5. Ніколайчук О.А. Сучасні трансформації глобальної біржової торгівлі. *Торгівля і ринок України*. 2022. № 2(52). С. 118-126. URL: <http://elibrary.donnue.edu.ua/2751/1/%D0%92%D0%B8%D0%BF.%20%E2%84%962%20%2852%29%202022.pdf#page=118>.

6. Березовська Л.О., Кириченко А.В. Державне регулювання біржового ринку капіталу в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2021. №21(49). С. 4-9. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/3164/2891>.

7. Кустов В.П. Державне регулювання біржової діяльності в Україні. *Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14-15 травня 2020 р. / За заг. редакцією проф. Ткаченко А.М. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 256-258. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2020/conf/1.1/zbirka_tez.pdf#page=256.

8. Стегней М.І., Михальчинець Г.Т. Загальні аспекти розвитку біржової діяльності в Україні. *Фінансове регулювання зрушень у економіці України*: збірник тез доповідей учасників VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Мукачєво, 23 березня 2023 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2023. С. 175-177. URL: http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9878/1/General%20_aspects_%20of_%20the%20_development_%20of_%20exchange%20_activity_%20in_%20Ukraine.pdf.

9. Пономарьова О.Б., Філіппова В.Д. Напрями вдосконалення державного регулювання біржової діяльності в умовах сучасного цифрового суспільства. *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 1. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 90-92.

10. Коломієць Н.О. Роль біржової діяльності в боротьбі з корупцією у фінансовій сфері. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лют. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 68-70. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11922>.

11. Шевченко А.А., Кормільцева В.В. Хеджування біржової діяльності. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах*: тези доп. І міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28-29 травня 2020 р. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 551-552.

Інформаційні ресурси

1. <https://www.ux.ua> – Українська біржа.
2. <https://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».
3. <https://www.nssmc.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.
4. <https://bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.
5. <https://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал.
6. <https://rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
7. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

1. Брокерська фірма, її роль і місце в біржовій діяльності

Система біржового посередництва має декілька організаційних форм: брокерська фірма (компанія); брокерська контора; брокерське бюро (підрозділ).

Брокерська фірма – це, як правило, приватне індивідуальне чи колективне (групове) підприємство, яке є юридичною особою і власником майна та прибутку (за вирахуванням податків та інших обов’язкових платежів у бюджет).

Брокерська контора – підприємство з правами юридичної особи, яке

створене підприємством-власником – членом біржі. Майно і прибуток брокерської контори належать підприємству, що її створило (власнику).

Брокерське бюро – це, як правило, госпрозрахунковий підрозділ підприємства, який займається брокерським посередництвом, діє на підставі свого положення з правом відкриття рахунку в банку.

За організаційно-правовою формою відповідно до законодавства України брокерські контори можуть бути організовані як акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю.

Сьогодні брокерські фірми виступають основними дійовими особами на біржі. Це пов'язано з універсальністю організації брокерської справи, що дозволяє створювати такі фірми уже існуючим організаціям або групі осіб на принципах спільної власності. Брокерські фірми створюються членами-засновниками біржі, які внесли при її організації свій пайовий (акціонерний) внесок, або юридичними особами, які купили брокерське місце тимчасово чи за акціонерним принципом.

Брокерська фірма повинна мати свою постійну адресу, розрахунковий банківський рахунок, печатку, штамп тощо. Співробітники брокерської фірми поділяються на керівників і біржових брокерів, котрі, як правило, працюють постійно, мають пайовий внесок у капіталі фірми, а також допоміжний персонал і брокерів-агентів, які працюють за наймом.

Для реєстрації брокерської фірми на біржі необхідні такі документи:

- ✓ заява акціонера, засновника брокерської фірми;
- ✓ нотаріально засвідчені копії засновницьких документів;
- ✓ завірена копія рішення відповідних органів влади про реєстрацію брокерської фірми у формі юридичної особи.

Діяльність брокерської контори фінансується членом біржі, який її відкрив, якщо інше не передбачено укладеним між ними договором або іншими документами. Прибуток брокерських контор формується за рахунок комісійних процентів від суми угод, укладених за дорученнями клієнтів.

Порядок взаємовідносин біржі з брокерськими конторами визначається Статутом біржі. Біржовий комітет, Виконавча дирекція та інші органи не

втручаються у взаємовідносини між конторою і членами біржі (за винятком випадків, коли на цьому наполягають обидві сторони).

Брокерські фірми реєструються у спеціальному реєстрі брокерських фірм. Після реєстрації брокерська фірма отримує відповідне свідоцтво.

Основні **завдання** брокерської фірми:

- ✓ прийом, передача і виконання вказівок щодо біржових операцій;
- ✓ внесення депозиту і маржі в розрахункову палату;
- ✓ ведення рахунків і складання звітності;
- ✓ надання інформації про кон'юнктуру ринку;
- ✓ консультації для клієнтів.

Функції брокерської фірми (контори):

- ✓ укладання за дорученням замовника угод на біржі;
- ✓ купівля-продаж товару, контрактів, товарообмінних операцій, цінних паперів;
- ✓ організація угод між клієнтами поза біржею;
- ✓ надання клієнтам консультацій з питань біржової і маркетингової діяльності, збір необхідної комерційної інформації;
- ✓ документальне оформлення укладених угод;
- ✓ інші функції, що не суперечать чинному законодавству і нормативним актам відповідної біржі.

Діяльність брокерської фірми фінансується за рахунок прибутків, одержаних за посередницьку діяльність, і плати за різні маркетингові послуги, надані клієнтам.

Виконуючи доручення клієнта, брокерська фірма укладає угоду від його імені і, як правило, не бере участі в розрахунках між контрагентами угоди. На її розрахунковий рахунок надходять тільки комісійні. Проте можливим є варіант купівлі брокерською фірмою товару з подальшим його перепродажем. У цьому разі вона проводить дилерські операції, а її прибуток складає різницю між ціною купівлі й продажу.

Для укладання біржових угод брокерська фірма з біржею укладає *договір про надання їй брокерського місця*. У договорі вказана вартість брокерського місця,

кількість працюючих на біржі брокерів від даної фірми, кількість помічників, права і обов'язки сторін, строк дії договору і умови його дострокового розриву.

Брокерське місце на біржі, в свою чергу, можна продати. Брокерські місця продаються на біржових торгах або проведених аукціонах юридичним і фізичним особам України та інших держав, включаючи зарубіжні країни, при цьому фізичні особи повинні бути зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності.

Брокерські місця продаються за цінами, що укладаються на торгах і аукціонах з урахуванням пропозиції і попиту, але не менше встановленої «стартової» ціни. Зниження останньої припускається за рішенням Виконавчої дирекції, узгодженим з Президентом біржі, і з подальшим повідомленням на черговому Біржовому комітеті.

Операції з продажу брокерських місць здійснюються біржею через відповідні брокерські контори (фірми), якими право реалізації зазначених місць набувається на аукціонній основі. Номінальна («стартова») ціна на торгах визначається Виконавчою дирекцією. Взаємовідносини біржі і брокерської контори, яка одержала право реалізації брокерського місця, установлюються договором.

Покупці брокерських місць одержують права і обов'язки, передбачені Статутом біржі і дійсним положенням, після реєстрації угоди на біржі (аукціоні), акредитації на біржі у встановленому порядку, за умови внесення в 10-денний термін на рахунок біржі не менше 30 відсотків вартості брокерського місця. При невнесенні обумовленої суми в зазначений термін угода з продажу брокерського місця вважається недійсною.

При оплаті власником 30-ти відсотків вартості брокерського місця йому видається тимчасове свідоцтво. Власник зобов'язаний не пізніше шести місяців з моменту продажу внести на рахунок біржі повну вартість брокерського місця, після чого йому видається постійне свідоцтво, яке не є цінним папером. Свідоцтво повинно містити дані про номінальну («стартову») ціну, а також про ціну, за якою було придбано брокерське місце.

Власники брокерських місць зобов'язані укласти з біржею договір про

спільну господарську діяльність за встановленою типовою формою і пройти реєстрацію на біржі.

Суми коштів, що надійшли за брокерські місця, направляються Виконавчою дирекцією на фінансування біржової діяльності.

Право власності на брокерське місце надається після оплати власником повної вартості. Брокерське місце надає право власнику на відкриття брокерської контори (фірми) і участь у біржових торгах на загальних підставах, відповідно до Тимчасових правил біржової торгівлі.

Власник брокерського місця користується всіма правами членів біржі, передбаченими Статутом, за винятком:

а) участі в роботі органів управління біржі всіх рівнів із правом вирішального голосу;

б) права на частку прибутку, отриманого від діяльності біржі, і що розподіляється між членами в порядку, встановленому Статутом біржі.

Наступний продаж брокерського місця може бути здійснений його власником через брокерські контори (фірми) за курсовими цінами на торгах даної або інших бірж, у тому числі закордонних.

У разі ліквідації біржі відшкодування вартості брокерського місця його власнику не повертається. При реорганізації (злитті, розукрупненні і т. п.) за власником брокерського місця зберігається право роботи на торгах у новоутворених структурах господарської (біржової) діяльності.

Власники брокерських місць здійснюють свою діяльність на біржі відповідно до установчих документів, Правил біржової торгівлі, локальних нормативних актів біржі, а також чинного законодавства.

Окремо з брокерською фірмою укладається угода про надання інформаційних послуг, за якою біржа зобов'язується передавати брокерам фірми всі відомості, що надходять до біржового інформаційного каналу, крім інформації, яка є комерційною таємницею, а брокер зобов'язується сплатити вступний внесок за підключення до абонентної сітки і щомісячну плату за користування каналом. Одна брокерська фірма може обслуговувати від кількох десятків до кількох тисяч постійних клієнтів і, крім того, мати замовлення від

клієнтів (тимчасових, разових).

2. Види брокерських угод

У зарубіжній практиці взаємовідносини брокерів з клієнтами оформляються угодами. Основною і часто єдиною умовою такої угоди є угода на брокерське обслуговування.

У практиці вітчизняної біржової торгівлі між брокерською фірмою (конторою) і її клієнтом переважає укладання і оформлення таких основних документів:

- ✓ угода на брокерське обслуговування;
- ✓ угода-доручення клієнта брокерської фірми (контори) на здійснення біржової угоди;
- ✓ звіт брокера (брокерської фірми, контори) клієнту про виконану роботу згідно з дорученням.

Відносини між продавцем (покупцем) товару – членом біржі (власником або орендарем біржового місця без права членства в біржі) і створеною ним власною брокерською конторою службовою угодою на брокерське обслуговування, як правило, не оформляються. Вони можуть будуватися на основі статуту (положення) про брокерську контору (службу) цього підприємства. У таких випадках теж не обов'язково оформлювати угоди: брокер прямо виконує доручення свого підприємства-власника і зацікавлений у вигідному завершенні таких угод.

У взаємовідносинах брокерських фірм (контор) з іншими підприємствами, як правило, оформляються перелічені документи, але можливі також й інші варіанти: укладення угоди-доручення без договору на брокерське обслуговування, видача брокеру гарантійного листа замість договору-доручення та ін.

Договір на брокерське обслуговування укладається між брокерською конторою і підприємством, підприємцем (юридичною або фізичною особою), які бажають продавати або купувати товари через біржу чи конкретну брокерську

фірму (контору). Це, як правило, договір на тривале обслуговування, тобто безстроковий. Основна його *особливість* – він не передбачає виконання ніяких платежів і розрахунків. Цей договір регламентує взаємовідносини, обов'язки і відповідальність сторін лише в тому разі, якщо клієнт доручає брокеру укласти від його імені конкретну угоду. Інакше кажучи, договір на брокерське обслуговування набуває юридичної сили лише тоді, коли між клієнтом і брокером укладено інший договір – договір-доручення або доручення оформлено іншим обумовленим у договорі на брокерське обслуговування способом (наприклад, гарантійним листом).

Потенційно укладення договору на брокерське обслуговування має на меті, з одного боку, підбір і формування брокерами постійної клієнтури, з другого – вибір підприємствами (підприємцями) брокерської фірми (контори), яка здійснювала б їх обслуговування на постійній основі і якій можна було б довіряти. На практиці ця мета не завжди досягається і договір на брокерське обслуговування укладається тільки у випадкових, разових контактах. При цьому договір виконує другу важливу функцію – є правовою основою, що визначає обов'язки і відповідальність сторін при здійсненні конкретних угод.

Після укладення угоди на брокерське обслуговування або договору-доручення клієнт повинен надати брокерській фірмі (конторі) доручення на право укладати угоди від його імені. Тільки за наявності такого доручення може бути дійсним біржовий контракт, яким оформлюється укладена брокером за дорученням клієнта біржова угода.

Зміст такого договору не регламентується і не обов'язково має бути єдиним для всіх клієнтів брокера. Всі умови договору погоджуються між сторонами (незважаючи на те, що на практиці часто використовуються «типові» договори, зміст яких становить «інтелектуальну власність» брокера). Винятком можуть бути тільки положення угоди, передбачені правилами біржової торгівлі на тих біржах, на які виходить представник біржової фірми (контори) для укладання доручених йому клієнтом угод.

В угоді на брокерське обслуговування обумовлено форми й розміри відповідальності сторін у разі невиконання умов цього договору (за

конкретним дорученням), а також гарантії відшкодування збитків, яких зазнала одна сторона з вини іншої сторони у разі невиконання нею договірних зобов'язань.

Однією з форм гарантії для брокера є внесення клієнтом на його рахунок застави щодо прийнятого до виконання договору-доручення. Критерієм розміру такої застави може бути рівень брокерської винагороди плюс передбачений в угоді штраф за невиконання клієнтом зобов'язання. Наприклад, брокерські комісійні при виконанні угоди передбачено в розмірі 5% її суми, а штраф, що виплачується клієнтом за порушення зобов'язань – 50% суми винагороди (відповідно до умов угоди на брокерське обслуговування).

Після виконання угоди сума цієї застави повертається клієнту (шляхом відрахування із загальної суми винагороди брокерській фірмі).

Внесення застави брокеру дисциплінує клієнта і посилює гарантію виконання ним умов угоди.

При укладанні угоди на брокерське обслуговування брокер зобов'язаний попередити клієнта про порядок виставлення товару на біржові торги і знімання з них. На деяких біржах діє правило, за яким заявлений або проданий протягом біржового торгу товар переноситься на наступний торг і не може бути знятий з торгів, якщо не буде проданий, наприклад, протягом 3 місяців.

Угода-доручення (у зарубіжній практиці наказ-доручення клієнта брокеру, що узгоджується переважно по телефону) укладається між клієнтом і брокерською фірмою (конторою) на здійснення конкретної угоди купівлі-продажу товару на біржі. По суті, ця угода є частиною угоди на брокерське обслуговування, його продовженням, конкретизацією.

При цьому практично можливі два варіанти:

- ✓ укладення угоди-доручення, виходячи з умов, передбачених в угоді на брокерське обслуговування;

- ✓ укладення угоди-доручення без укладання угоди на брокерське обслуговування за разовими контрактами між брокером і клієнтом або при здійсненні угоди брокерською конторою. Цей варіант супроводжується для брокера підвищеним ризиком у разі невиконання клієнтом зобов'язань, тому

особливі умови угоди рекомендується доповнити положенням про відповідальність сторін і санкції в разі невиконання взятих зобов'язань.

На відміну від угоди на брокерське обслуговування, угода-доручення передбачає реальні дії і зобов'язання, за невиконання яких сторони несуть повну відповідальність. Умови угоди-доручення в майбутньому стають основою для оформлення біржового контракту.

При укладенні угоди-доручення брокер повинен вимагати від клієнта оформлення доручення на право здійснення угоди від його імені, якщо угода на брокерське обслуговування раніше не укладалася і такого доручення не було. Слід перевірити повноваження представника клієнта, який відвідав брокерську фірму.

При оформленні угоди-доручення потрібно вказати код клієнта і порядковий номер угоди (згідно з реєстрацією у брокерській фірмі), записати даних посадових осіб, які мають право укладати угоди від імені клієнта (директор, його заступник).

Перед укладенням угоди брокер повинен переконатися, що керівник підприємства, з яким він вступає в договірні відносини, має право підпису угоди.

В угоді-дорученні ціна товару, його кількість, сума угоди, розмір брокерської винагороди повинні зазначатись цифрами і літерами. У пункті «Якість товару» потрібно вказати номер стандарту або технічної умови, стан продукції тощо.

Формулювання окремих умов угоди не повинно допускати двозначності їх тлумачення, що на практиці часто призводить до виникнення суперечок при виконанні біржових контрактів і розрахунків клієнтів з брокерами.

При оформленні доручення необхідно чітко зазначити такі умови:

- ✓ місцезнаходження товару (при оформленні угоди-доручення на продаж), документально підтвердити продавцем надання брокеру складської розписки, а також письмової гарантії покупця товару на його оплату (складська розписка не обов'язкова, якщо в угоді обумовлено стягнення штрафу з продавця за недопоставку товару);

- ✓ конкретний термін і умови поставки товару (самовивезення тощо), умови франкування (відповідальні за транспортні витрати, витрати на

завантаження-розвантаження товару), форми розрахунків за поставлений (переданий) товар (попередня оплата, акредитив, інкасо та ін.);

✓ форми і розміри оплати за брокерські послуги, а також умови розрахунків клієнта з брокером (брокери віддають перевагу акредитивній формі).

За наявності угоди на брокерське обслуговування, особливо у відносинах з постійними клієнтами необхідність у деяких документах відпадає. Так, якщо в договорі на брокерське обслуговування обумовлено всі гарантії виконання угод і відповідальність клієнта, то немає необхідності брати з нього складську розписку або гарантійний лист.

Види доручень брокеру.

Наказ про покупку або продаж товару (наказ по ринку).

Клієнт вказує кількість контрактів, яку хоче купити або продати. Ціна не призначається, і клієнт лише вказує, що угода повинна бути зроблена якнайшвидше й за найбільш сприятливою ціною.

Наказ брокеру про обмеження ціни. Вказується гранична ціна виконання наказу клієнта. Наказ може бути виконаний тільки за ціною, яка зазначена, або за більш прийнятною ціною.

«Виконати або вбити». Наказ передбачає пропозицію певної ціни, що повинна бути відкинута або прийнята негайно.

Стіп-розпорядження брокерові з обмеженням ціни. Угода повинна бути виконана точно за зазначеною ціною або відкладена до встановлення цієї ціни на біржі.

Розширене стіп-розпорядження про покупку виконується, якщо (і коли) товар за ф'ючерсним контрактом купується за зазначеною у розпорядженні ціною або більше неї.

Розширене стіп-розпорядження про продаж виконується, якщо (і коли) товар за ф'ючерсним контрактом продається за зазначеною у розпорядженні ціною або більше її.

Наказ брокеру із вказівкою інтервалу часу. Клієнт указує інтервал часу, протягом якого наказ повинен бути виконаний.

Наказ вчасного відкриття або закриття біржі. Виконується за 15 хвилин до відкриття або закриття торгів. Приймається винятково на ризик клієнта.

Наказ про скасування приписує брокеру не брати до уваги попереднє розпорядження.

Комбінований наказ передбачає одночасно два накази брокеру, наприклад, наказ про покупку ф'ючерсних контрактів з різними термінами дії.

Угода-доручення або інший документ, що його замінює, є підставою для подання брокером заявки на участь у біржових торгах.

Після здійснення брокером угоди, її реєстрації на біржі, внесення біржового збору за угодою та оформлення біржового контракту по одному примірнику контракту направляють кожному клієнту (контрагенту) для виконання поставки або подання товару і розрахунків за нього.

Разом з біржовим контрактом брокерська фірма передає клієнту *звіт брокера* про виконану роботу відповідно до укладеної з ним угоди-доручення. У звіті брокера подається розрахунок остаточної суми винагороди брокерській фірмі за надану нею посередницьку послугу (з урахуванням фактичної ціни і суми угоди).

Окремі брокерські фірми не вважають звіт брокера документом, що є підставою для оплати клієнтом їх послуг, а тільки «кошторисом витрат», і практикують складання і підписання сторонами акту здачі-приймання робіт, передбачених угодою чи договором-дорученням, на основі якого клієнт оплачує послуги брокера. Існує також варіант, коли за домовленістю сторін керівник підприємства-клієнта на звіті брокера пише резолюцію про свою згоду із змістом звіту і дорученням бухгалтерії виплатити брокерській фірмі зазначену у звіті суму.

Поруч з брокерами, які торгують на біржі і виконують тільки замовлення, що надійшли від їх брокерських контор, у біржовій ямі працюють так звані незалежні брокери (дилери-спекулянти), які займаються виключно спекуляціями, використовуючи для цього власний капітал. Ця категорія брокерів працює, як правило, на ф'ючерсному ринку. Вони купують і продають або продають і купують багато разів упродовж дня, намагаючись до кінця дня вийти

з ринку (ліквідувати свої позиції на ринку).

3. Винагорода за брокерську діяльність та ефективність її здійснення

Брокерська винагорода є ціною послуги брокерської фірми (контори) і встановлюється за згодою між сторонами, в тому числі на основі співвідношення попиту і пропозиції, в конкретному випадку – на посередницькі послуги.

Брокерські фірми (контори) стягують плату з клієнтів за надані їм послуги переважно у двох формах:

- ✓ відсоток від суми здійсненої угоди (в середньому 2-10%, найчастіше – 4-6%);
- ✓ частина різниці між сумою угоди за ціною клієнта і сумою здійсненої угоди за фактичною ціною (часто ця частина винагороди становить 50% від суми «виграшу»).

Розмір брокерської винагороди залежить від наступних чинників:

- ✓ щільності і конкуренції на ринку брокерських послуг;
- ✓ інтересів клієнта та його фінансового становища;
- ✓ дефіцитності та оборотності товару;
- ✓ від конкретної ситуації та інтересів брокера;
- ✓ виду угоди (при угоді з умовою (купівля на виручені від продажу запропонованого товару гроші іншого товару на біржі) рівень брокерської комісії може бути вищим, оскільки тут, по суті, наявні дві угоди – на продаж і на купівлю).

В оплату праці брокера також входять виплати брокерської контори, що складаються із зарплати і спеціальних премій.

На обсяг винагороди за брокерську діяльність вагомий вплив мають і такі чинники, як різниця в цінах на один і той самий товар на різних біржах. У такому випадку брокер, організовуючи реалізацію товару сам, вступає в контакт з іншими контрагентами, виходячи на свою або інші біржі. Зі своєї винагороди брокер сплачує біржі 2% за її послуги.

Ефективність брокерської діяльності визначається через систему

розрахункових показників:

1. Рівень економічної ефективності брокерської діяльності.

Визначається через відношення величини одержаного сумарного прибутку за укладеними угодами до величини усіх видів витрат, пов'язаних з укладанням контракту (від заявки клієнта до оформлення і реєстрації угоди після її укладання). Цей показник розраховується для узагальнення роботи за певний період як для оцінки діяльності брокерської контори і брокерів, так і окремих операцій.

2. Обсяг прибутку на вкладений капітал.

Це основний узагальнюючий показник оцінки брокерської діяльності. Дає змогу оцінити, наскільки ефективно працює дана брокерська фірма у порівнянні з іншими видами комерційної діяльності; наскільки взагалі доцільне використання капіталу у виробничій діяльності в порівнянні з ефективністю його зберігання на депозитних рахунках банків.

Розрахунок даного показника ефективності брокерської діяльності здійснюється за формулою

$$Y_{\kappa} = \frac{\Pi}{K}, \quad (1)$$

де Y_{κ} – рівень прибутку на вкладений капітал, %;

Π – сума прибутку, який отримала брокерська контора за рік, тис. грн.;

K – сума капіталу, вкладеного в посередницьку діяльність, тис. грн.

Сума прибутку, який отримує посередницька контора від брокерських і дилерських операцій, розраховується як різниця між доходами й витратами контори. Визначення суми прибутку з агентських операцій пов'язано з певними труднощами, бо відносно цих операцій вона прямо не відбивається в звітності підприємств, які відкрили брокерські контори для здійснення таких операцій. Звітність відображає лише суму витрат підприємства на здійснення агентських операцій, які потім стають складовою частиною витрат, пов'язаних зі збутом продукції. Тому для агентських операцій посередницької контори розмір

прибутку умовно дорівнює доходу від здійснення посередницьких операцій.

Розрахунок умовного прибутку від агентських операцій здійснюється за формулою

$$П_A = \frac{O(BB - B)}{100}, \quad (2)$$

де $П_A$ – сума умовного прибутку брокерської контори, що здійснює агентські операції;

O – сумарний обсяг агентських операцій з купівлі і продажу сировини, матеріалів, обладнання і готової продукції, тис. грн;

BB – середній розмір комісійної винагороди брокерських контор під час здійснення агентських операцій на даній біржі, %;

B – рівень собівартості (повних витрат) до обсягу агентських операцій, %.

Використовуючи показник умовного прибутку, кожне підприємство може визначити ефективність відкриття брокерської контори для здійснення агентських операцій, порівнявши його з розміром капіталу, необхідного для функціонування цієї контори.

3. Обсяг прибутку на одного брокера.

Дає змогу порівняти рівень ефективності діяльності брокерів у часі і в порівнянні з іншими брокерськими фірмами. Розраховують як відношення обсягу прибутку брокерської фірми до загальної чисельності задіяних у торгівлі брокерів.

4. Рівень рентабельності брокерських операцій.

Визначають як процентне співвідношення між сумою прибутку від укладеної угоди до сумарної вартості даної угоди.

Наведена система показників оцінки ефективності посередницької діяльності використовується як у процесі аналізу (за певний звітний період), так і для прогнозування при розробці ефективної стратегії на перспективу.